

КЫРГЫЗ ФОЛЬКЛОРУНДАГЫ АДЕП МАДАНИЯТЫНА ТАРБИЯЛОО

ВОСПИТАНИЕ ЭТИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЕ В КЫРГЫЗСКОМ ФОЛЬКЛОРЕ

Түйүндүү түшүнүктөр: тарбия, фольклор, элдик оозеки чыгармалар, адеп, баалуулуктар, таалим, мурастар, маданият.

Ключевые слова: воспитание, фольклор, устные народные произведения, этика, ценности, нравственность, наследия, культура.

Ар бир улут өзүнүн өнүгүп, түпкү тамырына жана тарыхый тажрыйбасына кайрылбаган бир дагы өлкө, дегеле гүлдөгөн мамлекет боло алган эмес, боло да албайт. Келечек тууралуу ойлонгондо муундан муунга мурас болуп келген маданий уюткубузга кайрылбасак болбойт. Биздин тилегибиз, ниетибиз, аракетиниз тарыхтан таалим үйрөнүп, өткөндүн үлгү алар өрнөктөрүн өздөштүрүп, аларды бүгүнкү күн менен байланыштырууда турат.

Жогоруда белгиленип өткөндөй кылымдардан кылым улап биздин күнгө чейин жеткен элдик оозеки мурастарыбыз биздин оюбузча дагы бүгүнкү турмушубуздагы тарбия берүүнүн эң баалуу каражаттарынын бири.

Элдин элегинен өткөн нуска сөздөр, оозеки чыгармалар эзелтен бери эле калайык калктын өзүндө, алардын сүйлөгөн сөзүндө жашап, адептүүлүккө, адилеттүүлүккө, ыймандуулукка, калыстыкка, сабырдуулукка жана адам баласындагы эң жакшы сапаттарга үндөө үн кызмат өтөп келген.

Элдик чыгармалар адеп жаралганда эле анын түздөн-түз көздөгөн максаты элди, айрыкча жаштарды тарбиялоо болгон. Мына ошондуктан эл аларды тарбиялоочу негизги каражат катары пайдаланган.

Кыргыз фольклору элдик педагогиканын негизги булагы катары карап, педагогика илиминин ири тармагы – этнопедагогика негиз салган чуваш окумуштуусу Г.Н. Волковдун пикири боюнча да «Элдик оозеки чыгармачылык элдик педагогиканын тереңинде жаткан элдин акыл жана күчүн, анын нравалык идеалдарын алып жүрүүчү катары педагогикалык каражат боло алат».

Кыргыз элиндеги педагогика илиминин элдик педагогика тармагына олуттуу салым кошкон академик А.Э. Измайловдун аныктоосунда: «Элдик педагогика – эл массаларынын тарыхый жана социалдык тажрыйбаларынан улам жаралып, практика текшерилип тастыкталып, муундан-

муунга оозеки өтүп келген эмпирикалык билим, көндүм, ыкмалардын тутуму».

Кыргыз педагогика илимине ири салым кошкон профессор М.Р. Рахимованын дагы төмөнкүдөгү: «Жаш балдарды тарбиялоодо кыргыз фольклорун колдонуунун баалуулугу анын элдин тарыхына, маданиятына, тиричилигине жакындыгы менен аныкталат» деген аныктамасынан элдик оозеки чыгармаларга кеңири токтолгон.

Кыргыз элинин этнопедагогикасына салымын кошкон окумуштуулардын бири Н.И. Имаеванын пикиринде элдик педагогиканы: «...Бир жагынан элдин оозеки педагогикалык чыгармачылыгы, ал эми экинчи жагынан өсүп келе жаткан муунду тарбиялоодогу практикалык ишмердүүлүк...» деп карайт. Ошондой эле анын пикиринде: «Элдик чыгармачылык тарбия тармагындагы жалпыланган элдик тажрыйбаны чагылдырып, тарбиянын элдик теориясынын жана практикасынын негиздерин ачып көрсөтөт.

Ошондой эле өз салымын кошкон Н.А. Асипованын аныктоосунда «Кыргыз элинин элдик оозеки чыгармачылыгы башка, элдердин оозеки чыгармаларындай эле ошол элдин материалдык жана рухий чагылдыруусу. Укумдан тукумга өтүп жатып, ал ар дайым байып, жаңырып жана бүтүндөй кыргыз эли басып өткөн турмуш жолун, анын маданиятын, укугун, турмуш-тиричилигин жана адеп-ахлахагын өз ичине камтыйт».

Ал эми А. Алымбековдун пикиринде: «... элдик фольклор өзүнүн интеллектуалдык, этникалык, эстетикалык баалуулугу менен ошол элдин рухий керектөөлөрүн канааттандырат жана инсандын өз улутуна карата сыймыктануу сезимин калыптандырат».

Ал эми бүгүнкү турмуш-тиричилигибизде эң негиздүү болгон адептүүлүк тарбиянын башаты мына ушул улуттук маданиятыбыздан башталарын ачык далилдөө мүмкүнчүлүгү бар. «Биздин цивилизациялуу илимий-техникалык коомубузда, - дейт Ч. Айтматов, - жомокко жол жоктой сезилет. Бирок бул аны жараксыз буюм катары ыргытып таштоо керек деген сөз эмес. Андай кылсак өтө орунсуз жана адамгерчиликсиз иш болор эле. өткөндүн тажрыйбасына кол силкүүгө жарабайт. Жомок – адамзаттын баскан жолу». Мына ошентип, оозеки чыгармачылыктын күрдөөлдүү өнүккөн түрлөрүнүн бири болгон эпостор (жо-

моктор) азыркы учурда тарбиялык маанисин арттырбаса, кемиткен жок.

Элдик поэзияда маанилүү орунга ээ болгон эмгек ырлары жаш муундарды адептүүлүккө тарбиялоодо зор мааниге ээ. Эмгек ырларына кирген «Оп майда», «Бекбекей», «Шырылдаң» ырларында калктын эмгекке болгон жылуу мамилеси берилген. Ошону менен бирге эле алардын мазмунунда эл турмушу жана элдин социалдык абалы чагылдырылган. Эмгек ырларында элдин көз карашы, үрп-адаты, үмүт-тилеги да берилген.

«Бекбекей» ырында адептик нормаларды бузуучуларга каршы ойлор айтылып, турмуштук эрежелердин сакталышына чакырган. Ал эми бул ой жогорку эки ырдын мазмунунда да сакталган. Демек, эмгектенүүгө үндөп жана адепсиздикке каршы багытталган бул ырлардын бүгүнкү күндөгү мааниси адептик мамлекет болуп калыптанган жаш өлкөбүздүн ар бир атуулу дагы баалуу.

Элдик ырлардын эң мазмундуусу, тарбиялоочулук мааниси жагынан эң күчтүү – бул санат-насыят ырлары. Санат-насыят ырлары деле макал-ылакаптардай эле өз ангыкталган аксиома катары орошон пайдаланат.

Санат-насыят ырларынын башкы темасы – жаштарды оң сапаттарга, нравалык бийик идеалдарга чакыруу. Демек мунун өзү эле жаштарды адептүүлүккө тарбиялоо дегенди түшүндүрөт.

Мисалы, бул ырларда
Эки жакшы бириксе,
Ала-тоо менен Кара-тоо
Биргелешип калгандай.

Адамгерчиликке, гумандуулукка:

«Жакшы адамдын пейли
Чаар таштай кең болот.
Бардык элге тең болот,
Шерик болсоң андайга,
Бузулган ишин оңолот».

Демократизмге:

«Эки ат минген кеч калбайт,

Элдүү түлкү ачка өлбөйт» (7, 129-141) деген сыяктуу саптар аркылуу жаштарды адептүүлүккө чакырып, ошол эле мезгилде турмуштук эрежелерди бек сактап, адептүү болууга үндөйт. Ал төмөнкү саптардан көрүнөт:

«Тең адилдик кылбаса,
Теги жүрүп кор болор.

.....

Туура сүйлөп, түз жүрсөң,

Кадырың болот калкыңа» (7; 130, 138)

ж.б.у.с.

Демек мындан жаш муундарды адептүүлүк сапаттарды чыңдоодо санат-насыят ырларынын абдан чоң артыкчылыктарга ээ экендигин көрөбүз.

Биз алдыда жаштарга тарбия берүүнүн өтө орчундуу аспектиси болгон адептүүлүккө тарбия-

лоонун кыргыз элдик оозеки чыгармачылыгында чагылдырылышына саякат жасап, бул багыттагы идеялардын көркөм мурастардын маани-маңызында орун алышына, алардын мазмунуна катылган өзгөчөлүктөрүнө саресеп салып, байкоо жүргүзүп көрдүк.

Учурда Кыргызстанда маданияты жана экономикасы өнүккөн, адам ыймандары жана сылыктары камсыз болгон демократиячыл коомду телчиктирүү максатын ишке ашыруу машакатында дүйнөлүк практиканын алдыңкы өрнөктөрүн өздөштүрүү менен бирге биздин өзүбүздүн улуттук мурасыбызга таянуу абзел. Ал эми эл үнүнүн даамдуу, көркөмдүү түрү болгон элдин адабияты – ошол элдин таламын коргоп, элдин ырын ырдап, күүсүн чертип, элдин ар тараптагы күрөштөрүнүн бирден бир күчтүү куралынан болгон атабабадан калган улуу мурас. Мына ушул чыныгы элдик мурас болгон оозеки адабияттарга өзгөчө көңүл буруунун өзү эле адептүүлүктүн аруу сапаттары болгон өз ата-журттун сүйгөндүктүн, сыйлагандыктын, акылдуулуктун, ыймандыктын орчундуу белгиси болот.

Маданий мурастарыбыздын дээрлик бардыгында адептүүлүккө тарбиялоого багытталган идеяларды кездештирүүгө болот деген ишенимдүү жыйынтыкты чыгарууга болот. Бирок алардын өтө бай жанрдык тутумуна жана адептик, адеп-ахлактык идеялар өзгөчө көрсөтүлгөндүгүнө байланыштуу иликтөө ишибизде анын үч гана жанрына токтолууну туура таптык. Тандалып алынган бул чыгармаларда адептик идеяларынын сакталгандыгы аларга кеңири талдоо жүргүзүү менен аныкталып, алардын жаш муундарды адептүүлүккө тарбиялоого карата зор мүмкүнчүлүктөрүнүн бар экендигин далилдейт.

Адабияттар:

1. Айтматов Ч.Т. Байыркы кыргыз рухунун туу чокусу. / Китепте: Манас: Эпос // Сагымбай Орозбак уулунун варианты боюнча. -Ф.: Кыргызстан, 1979. Китеп.1. -296б.
2. Алимбеков А. Кыргыз этнопедагогикасы. 1-бөлүк Б.,1996. -69 б.
3. Волков Г.Н. Этнопедагогика. Чебоксары: Чувашкнигоиздат, 1974.- 207
4. Измайлов А.Э. Очерки по истории педагогики. Учебное пособие. Б., 1998
5. Имаева Н.И. Проблемы нравственного воспитания в киргизской народной педагогике // Русский язык в киргизской школе. —1973. - №5-6. 1
6. Кыргыз элдик педагогикасы М.Р. Рахимова, Т.В. Панков //Окуу-усулдук колдонмо Б., 1993. -82б.
7. Кыргыз поэзиясынын антологиясы. / Түзгөн

- К. Жусупов -Б.: «Кыргызстан-Сорос» фондусу, 1999. 1-том. -794б.
8. Кыргыз элинин оозеки чыгармачылыгынын очерки. -Ф.: Илим, 1973. -786б.
9. Рахимова М.Р., Панкова Т.В. Калдыбаева А.Т. Педагогика тарыхынын очерктери. Б., 1997. 388б.